

MILLIY AMALIY SAN'AT MEROSI VA RAQAMLI-REFLEKSIV PORTFOLIO INTEGRATSIYASI ASOSIDA TALABALARNING KREATIV KOMPETENTLIGINI BAHOLASH VA RIVOJLANTIRISH

ИНТЕГРАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА И ЦИФРОВО-РЕФЛЕКСИВНОГО ПОРТФОЛИО В РАЗВИТИИ И ОЦЕНКЕ КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

INTEGRATING NATIONAL APPLIED-ART HERITAGE AND A DIGITAL REFLECTIVE PORTFOLIO TO DEVELOP AND ASSESS STUDENTS' CREATIVE COMPETENCE

Nadirxanova Nilufar Alesherovna
BUX DPI tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada milliy amaliy san'at merosi, raqamli vositalar va refleksiv portfolio integratsiyasi asosida talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirish hamda baholash metodikasi asoslangan. Milliy merosni vizual-tadqiqot, raqamli kolleksiya, ustoz-shogird muloqoti va joyga asoslangan ta'lim orqali o'rganish; g'oya, eskiz, material sinovi, prototip, studio-kritika va qayta ishlash dalillarini elektron portfolioda jamlash mexanizmi ishlab chiqilgan. Kreativ kompetentlikni baholash uchun madaniy-konseptual anglash, g'oya ravonligi va moslashuvchanligi, originallik, texnologik mahorat, raqamli-etika, refleksiv korreksiya va taqdimot mezonlari taklif qilingan. CAD, grafik dastur, 3D model va generativ sun'iy intellektni "niyat-yaratish-tekshirish-mualliflik qayta ishlashi-oshkoralik" protokoli asosida qo'llash yo'llari ko'rsatilgan. Metodika amaliy san'atning moddiy va qo'l mehnatiga xos mohiyatini saqlagan holda raqamli imkoniyatlarni ijodiy jarayonni kengaytiruvchi vosita sifatida talqin qiladi.

Kalit so'zlar: *milliy amaliy san'at, kreativ kompetentlik, elektron portfolio, refleksiya, raqamli texnologiya, CAD, sun'iy intellekt, madaniy meros, diagnostika, mualliflik.*

Аннотация. В статье обоснована методика развития и оценки креативной компетентности студентов на основе интеграции национального наследия прикладного искусства, цифровых средств и рефлексивного портфолио. Разработан механизм изучения наследия посредством визуального исследования, цифровых коллекций, общения с мастерами и обучения на основе места; предложена система документирования идеи, эскиза, эксперимента с материалом, прототипа, студийной критики и доработки в электронном портфолио. Представлены критерии культурно-концептуального понимания, гибкости и беглости идей, оригинальности, технологического мастерства, цифровой этики, рефлексивной коррекции и презентации. Описан протокол

ответственного использования CAD, 3D-моделирования и генеративного искусственного интеллекта.

Ключевые слова: национальное прикладное искусство, креативная компетентность, электронное портфолио, рефлексия, цифровые технологии, CAD, искусственный интеллект, культурное наследие, диагностика, авторство.

Abstract. The article substantiates a methodology for developing and assessing students' creative competence by integrating national applied-art heritage, digital tools and a reflective portfolio. Heritage learning is organized through visual research, digital collections, dialogue with master artisans and place-based education, while evidence of ideation, sketching, material experimentation, prototyping, studio critique and revision is documented in an e-portfolio. Assessment criteria include cultural-conceptual understanding, ideational fluency and flexibility, originality, technological craftsmanship, digital ethics, reflective correction and presentation. A responsible protocol for CAD, 3D modelling and generative AI is proposed. Digital tools are treated as extensions of the creative process without replacing the material, embodied and handcrafted nature of applied arts.

Keywords: national applied arts, creative competence, e-portfolio, reflection, digital technology, CAD, artificial intelligence, cultural heritage, assessment, authorship.

Kirish: Raqamli texnologiyalar amaliy san'at ta'limida muzey va ustaxona fondlariga kirish, eskiz variantlarini tez sinash, rang va shaklni modellashtirish, jarayonni hujjatlashtirish hamda mahsulotni keng auditoriyaga taqdim etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, tayyor shablon, vizual effekt yoki generativ sun'iy intellektga haddan tashqari tayanish mualliflik, originallik, material sezgirligi va milliy badiiy an'anani yuzaki qo'llash xavfini keltirib chiqaradi.

UNESCOning Madaniyat va san'at ta'limi bo'yicha 2024-yilgi doiraviy hujjatida mahalliy va nomoddiy madaniy merosni ta'lim tajribalariga integratsiyalash, san'atkor va meros tashuvchilarini ta'lim jarayoniga jalb qilish, raqamli texnologiya hamda sun'iy intellektdan kreativ, etik va mas'uliyatli foydalanish zarurligi ko'rsatilgan [3]. Bu talablar amaliy san'at pedagogikasida an'ana va innovatsiyani qarama-qarshi emas, o'zaro boyituvchi tizim sifatida tashkil etishni taqozo etadi.

Kreativ kompetentlikning rivojlanishini faqat yakuniy buyum orqali baholash yetarli emas. Talabaniing manba bilan ishlashi, g'oya variantlari, rad etilgan qarorlari, material tajribalari, tanqidga munosabati va qayta ishlashi kreativ jarayonning muhim dalillaridir. Elektron-refleksiv portfolio ushbu dalillarni vaqt bo'yicha jamlab, o'sish dinamikasini ko'rsatishga imkon beradi.

Maqolaning maqsadi milliy amaliy san'at merosi va raqamli-refleksiv portfolio integratsiyasi asosida talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirish va kompleks baholash modelini ishlab chiqishdan iborat.

Nazariy-metodologik asoslar. Madaniy-tarixiy yondashuv ijodiy faoliyatni ijtimoiy-madaniy tajriba, ramz, asbob va hamkorlik orqali rivojlanadigan jarayon sifatida talqin qiladi. Milliy amaliy san'atdagi naqsh, material, texnika va ustoz-shogird an'anasi talabaning tayyor taqlid obyektigina emas, yangi ma'no yaratish uchun madaniy vositadir.

Kreativlikning komponentli nazariyasida sohaga oid bilim va ko'nikma, kreativ jarayon strategiyalari hamda ichki motivatsiyaning o'zaro birligi ta'kidlanadi [6]. Shu sababli raqamli dasturdan foydalanishning o'zi kreativlikni oshirmaydi; talaba amaliy san'at qonuniyatlari, material va meros kontekstini bilishi, g'oyani mustaqil baholashi va vositani maqsadga mos tanlashi zarur.

Portfolio baholash jarayon va natijani birlashtiradi. Refleksiv portfolio talabaning "nima yaratdim?" savoli bilan birga "g'oyam qanday o'zgardi?", "qaysi dalil qarorimga ta'sir qildi?", "qaysi raqamli vosita yordam berdi yoki chekladi?" va "mualliflik hissam nimada?" savollariga javob berishini talab qiladi.

Tadqiqotda kompetensiyaviy, madaniy-tarixiy, refleksiv, raqamli-pedagogik va autentik baholash yondashuvlari integratsiyasidan foydalanildi. Nazariy tahlil, pedagogik modellash, indikator va rubrika ishlab chiqish hamda portfolio arxitekturasini loyihalash metodlari qo'llandi.

Kreativ o'rganish mexanizmi: Milliy amaliy san'at merosini o'rganish reproduktiv nusxalash bilan cheklanmasligi kerak. Talaba buyumning yaratilgan joyi, davri, vazifasi, material va texnologiyasi, ornament semantikasi, ustaning individual uslubi va bugungi kontekstdagi ahamiyatini tahlil qiladi. Shu asosda "qaysi qonuniyatni saqlash, qaysi jihatni transformatsiya qilish va nima uchun?" savoliga javob beradi.

Joyga asoslangan ta'lim tarixiy obyekt, mahalliy ustaxona, muzey, hunarmandchilik markazi yoki mahalla madaniy muhitini o'quv resursiga aylantiradi. Kuzatuv, intervyu, foto-fiksatsiya, o'lchov va material namunasi raqamli tadqiqot doskasida tizimlashtiriladi. Usta bilan hamkorlikda talaba texnik usul bilan birga kasbiy qadriyat, mehnat madaniyati va mualliflik mas'uliyatini o'rganadi.

Raqamli kolleksiya merosga kirishni demokratlashtiradi, ammo tasvirni kontekstdan uzib foydalanish xavfini tug'diradi. Har bir raqamli manba muallif, saqlash joyi, tarixiy ma'lumot, litsenziya va qo'llash maqsadi bilan hujjatlashtirilishi kerak. Manbaga havola va o'zlashtirish chegarasi portfolio ichida ko'rsatiladi.

Kreativ transformatsiya uch darajada tashkil etilishi mumkin: formal — rang, ritm, masshtab va kompozitsiyani o'zgartirish; funksional — naqsh yoki texnikani yangi buyumga moslashtirish; konseptual — an'anaviy ramz orqali zamonaviy

ijtimoiy, ekologik yoki shaxsiy g'oyani ifodalash. Konseptual daraja eng chuqur tahlil va mualliflik pozitsiyasini talab qiladi.

1-jadval. Milliy meros bilan kreativ ishlash darajalari

Daraja	Talaba faoliyati	Asosiy xavf	Metodik nazorat
Reproduktiv	Naqsh yoki buyumni texnik jihatdan takrorlaydi	Taqlidni kreativlik deb baholash	Texnik mashq sifatida aniq maqsad belgilash
Formal transformatsiya	Rang, ritm, masshtab va kompozitsiyani o'zgartiradi	Mazmunsiz dekorativ o'zgarish	Formal qarorning estetik asosini talab qilish
Funksional transformatsiya	Meros elementini yangi buyum va foydalanuvchiga moslaydi	Funksiya va an'ana nomuvofiqligi	Brief, ergonomika va manba qonuniyatini solishtirish
Konseptual transformatsiya	Meros ramzi orqali yangi g'oya va mualliflik pozitsiyasini ifodalaydi	Ramzni noto'g'ri yoki etik bo'lmagan talqin	Tarixiy, semantik va etik asosnoma

Elektron portfolio oddiy fayllar papkasi yoki tayyor ishlar galereyasi emas. U maqsad, manba, jarayon, qaror, feedback, korreksiya va natija o'rtasidagi aloqani ko'rsatuvchi rivojlanish muhiti bo'lishi kerak. Portfolio modul va semestr kesimida tuzilib, har bir loyihaning birlamchi hamda qayta ishlangan versiyalarini saqlaydi.

Portfolioning "Manba va kontekst" bo'limida vizual tadqiqot, intervyu, muzeografik ma'lumot va bibliografiya; "G'oya va eskiz" bo'limida tezkor variantlar, konsept xaritasi va tanlov asosnomasi; "Material va texnologiya" bo'limida sinov namunasi, texnologik xarita, xavfsizlik va ekologik qarorlar joylashtiriladi.

"Kritika va qayta ishlash" bo'limida o'qituvchi va tengdosh feedbacki, talabanning unga munosabati va mahsulotdagi o'zgarishlar aks etadi. "Yakuniy mahsulot va taqdimot" bo'limi professional foto, tavsif, ko'rgazma material va mualliflik deklaratsiyasini o'z ichiga oladi. "Refleksiya va rivojlanish" bo'limida kompetensiya mezonlari bo'yicha o'z-o'zini baholash va keyingi maqsad keltiriladi.

2-jadval. Elektron-refleksiv portfolio bo'limlari

Bo'lim	Majburiy materiallar	Refleksiv savol
1. Maqsad va brief	Muammo, foydalanuvchi, cheklov va shaxsiy maqsad	Men aynan qanday kreativ muammoni hal qilaman?
2. Manba va kontekst	Meros namunasi, usta/muzey ma'lumoti, havola va tahlil	Manbadan nimani angladim va nima uchun tanladim?

Bo'lim	Majburiy materiallar	Refleksiv savol
3. G'oya va eskiz	Tezkor eskizlar, konsept xaritasi va tanlov mezonlari	Nega ushbu variantni rivojlantirdim?
4. Eksperiment	Material, rang, faktura, CAD yoki 3D sinovlar	Qaysi sinov g'oyamni o'zgartirdi?
5. Kritika va korreksiya	Feedback, javob va oldingi-yangi versiya	Tanqid asosida nimani va nega o'zgartirdim?
6. Yakuniy mahsulot	Foto/video, texnologik tavsif va ko'rgazma matni	Mahsulot konsepsiyani qay darajada ifodalaydi?
7. Mualliflik va refleksiya	Manbalar, AI/raqamli yordam deklaratsiyasi, o'z-o'zini baholash	Mening mustaqil ijodiy hissam nimada?

Grafik dasturlar rang, ornament ritmi, modul va kompozitsiya variantlarini tez sinash imkonini beradi. Biroq “bekor qilish” funksiyasi yoki cheksiz variantlar qaror qabul qilishni yuzaki qilishi mumkin. Talaba har bir raqamli sinovning maqsadi va tanlangan variant mezonini portfolioda izohlashi kerak.

CAD va 3D modellashtirish shakl, o'lcham, konstruktsiya va prototipni oldindan tekshirishga yordam beradi. U amaliy san'at buyumining qo'l mehnati, material qarshiligi, faktura va tasodifiy badiiy xususiyatlarini to'liq almashtirmaydi. Raqamli modeldan keyin real material prototipi majburiy bo'lishi maqsadga muvofiq.

Generativ sun'iy intellekt g'oya stimulyatori, kompozitsion variant yoki vizual muqobil yaratish vositasi bo'lishi mumkin. Ammo AI natijasi muallifning yakuniy mahsuloti sifatida qabul qilinmaydi. Talaba so'rov, olingan natija, manba bilan tekshiruv, tanqidiy tanlov, qo'lda yoki raqamli qayta ishlash hamda mustaqil ijodiy hissasini oshkora ko'rsatadi.

Raqamli vositalarni baholashda texnik joziba emas, pedagogik vazifa hisobga olinadi: vosita g'oya variantini kengaytirdimi, material tajribasini rejalashtirishga yordam berdimi, madaniy manbani chuqurroq tushuntirdimi yoki faqat tayyor effektni ko'paytirdimi?

3-jadval. Raqamli vositalar, imkoniyat va metodik cheklovlar

Vosita	Kreativ imkoniyat	Xavf/cheklov	Metodik talab
Grafik dastur	Rang, ritm, kompozitsiya va variantni tez sinash	Shablon va effektga qaramlik	Variant mezonlari va qo'lda eskiz bilan qiyoslash
CAD/vektor	Aniq o'lcham, modul va konstruktsiyani loyihalash	Ortiqcha geometrizatsiya	Material va badiiy faktura bilan sinash
3D model	Shakl va hajmni turli rakursda tekshirish	Real material xususiyatining yo'qolishi	Jismoniy prototip va ergonomik sinov

Vosita	Kreativ imkoniyat	Xavf/cheklov	Metodik talab
Raqamli kolleksiya	Keng meros manbalariga kirish	Kontekstdan uzish va mualliflikni unutish	Manba pasporti, havola va semantik tahlil
Generativ AI	G'oya stimulyatsiyasi va muqobil obraz	Plagiat, homogen uslub, noaniq manba	Oshkoralik, tekshiruv va mualliflik qayta ishlashi
E-portfolio	Jarayon, feedback va o'sishni ko'rsatish	Fayl yig'indisiga aylanish	Majburiy tuzilma va refleksiv savollar

Sun'iy intellekt bilan ijodiy hamkorlikda “niyat–yaratish–tekshirish–mualliflik qayta ishlashi–oshkoralik” protokoli taklif etiladi. Niyat bosqichida talaba AI'dan foydalanish sababini va kutilgan natijani belgilaydi. Yaratish bosqichida so'rov va natijalar saqlanadi. Tekshirishda vizual stereotip, madaniy nomuvofiqlik, texnologik imkonsizlik va manba muammolari tahlil qilinadi.

Mualliflik qayta ishlashi bosqichida talaba natijani tanlaydi, rad etadi yoki material, kompozitsiya, ramz va funksiyani mustaqil ravishda qayta quradi. Oshkoralik bosqichida AI'dan foydalanilgan qism, so'rov va inson tomonidan kiritilgan o'zgarish portfolio va loyiha himoyasida ko'rsatiladi.

Talabaning maxfiy shaxsiy ma'lumoti, hali e'lon qilinmagan usta dizayni yoki mualliflik huquqi bilan himoyalangan ishni ruxsatsiz platformaga yuklash mumkin emas. Milliy meros tasvirlaridan foydalanishda ham manba, jamoa va madaniy kontekstga hurmat saqlanishi zarur.

4-jadval. AI bilan ishlashning mas'uliyatli protokoli

Bosqich	Talaba harakati	Nazorat savoli	Portfolio dalili
Niyat	AI vositasining maqsadini belgilaydi	Bu vosita qaysi muammoni hal qiladi?	Maqsad va foydalanish chegarasi
Yaratish	So'rov va bir necha natijani oladi	Natijalar qanchalik turli va mazmunli?	Prompt va tanlangan/rad etilgan natijalar
Tekshirish	Manba, stereotip, texnik va madaniy xatoni tahlil qiladi	Qaysi element ishonchsiz yoki nomuvofiq?	Tanqidiy izoh va manba tekshiruvi
Qayta ishlash	Kompozitsiya, ramz va materialni mustaqil o'zgartiradi	Mening ijodiy qarorim nimada?	Oldingi-yangi variant va qo'l prototipi
Oshkoralik	AI hissasi va mualliflik hissasini deklaratsiya qiladi	Yakuniy ishning qaysi qismi meniki?	Mualliflik deklaratsiyasi

Kreativ kompetentlikni baholashda psixometrik divergent fikrlash topshiriqlari, mahsulotni ekspert baholash, portfolio, o'z-o'zini baholash va jarayon kuzatuvi birlashtirilishi kerak. Torrance yondashuvdagi ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va ishlab chiqilganlik g'oya bosqichini ko'rsatadi, biroq amaliy san'at mahsulotining madaniy va texnologik sifatini to'liq qamrab olmaydi.

Konsensual baholash tamoyiliga ko'ra, soha mutaxassislari mahsulotning kreativligini mustaqil baholab, keyin natijalar muvofiqligi tekshiriladi. Ekspertlar uchun mezon, daraja tavsifi va kalibrlash namunasi berilishi subyektivlikni kamaytiradi. Bitta o'qituvchining umumiy taassuroti yakuniy xulosa uchun yetarli emas.

Portfolio jarayon va rivojlanish dalilini beradi. Baholashda g'oya soni, variantlarning kategoriyaviy xilma-xilligi, manba talqini, material eksperimentlari, feedback asosida qayta ishlash, mualliflik va refleksiya mezonlari qo'llanadi. Natija "yuqori–o'rta–boshlang'ich" darajalarda yoki analitik ball orqali ifodalanishi mumkin.

Taklif etilgan metodika. Empirik tekshirishda aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlaridan foydalanish mumkin. Dastlab kreativ kompetentlik mezonlari bo'yicha g'oya topshirig'i, amaliy mini-loyiha, madaniy tahlil va portfolio diagnostikasi o'tkaziladi. Tajriba guruhida merosga asoslangan loyiha, elektron-refleksiv portfolio va mas'uliyatli raqamli protokol tizimli qo'llanadi.

Yakuniy baholash ekvivalent, ammo aynan takrorlanmaydigan topshiriq asosida amalga oshiriladi. Mahsulotlar kamida ikki-uch ekspert tomonidan anonim yoki kodlangan shaklda rubrika asosida baholanadi. Ekspertlararo kelishuv, guruhlar dinamikasi, darajalar taqsimoti va sifatli portfolio tahlili birgalikda talqin qilinadi.

Haqiqiy respondent va birlamchi ma'lumot mavjud bo'lmasa, statistik sonlar yoki samaradorlik foizlari ilmiy natija sifatida kiritilmasligi kerak. Mazkur maqoladagi jadval va model empirik tadqiqot dizayni uchun metodik asosdir.

Raqamli vositalar amaliy san'atning moddiy mohiyatini almashtirmasligi kerak. Qo'l bilan ishlashdagi qarshilik, faktura, vaqt va takroriy mehnat ijodiy tafakkurning bir qismidir. Raqamli bosqich g'oya, rejalash va taqdimotni kengaytiradi, lekin yakuniy material tajribasi bilan bog'lanmasa, kompetentlik fragmentar bo'lib qoladi.

Milliy merosni kreativ talqin qilishda yangilik va hurmat o'rtaqidagi muvozanat muhim. Talaba madaniy ramzni faqat trend yoki bezak sifatida emas, tarixiy va jamoaviy ma'noga ega resurs sifatida ko'rishi lozim. Usta va meros tashuvchilarining ishtiroki bu muvozanatni mustahkamlaydi.

Elektron portfolio baholash shaffofligini oshiradi, ammo ortiqcha hujjatlashtirish ijodiy faoliyatni byurokratik jarayonga aylantirishi mumkin. Shu sababli faqat muhim qaror, variant, tajriba va korreksiyaning aks ettiruvchi minimal, mazmunli dalillar tanlanadi.

Xulosa. Milliy amaliy san'at merosi va raqamli-refleksiv portfolio integratsiyasi talabalarning kreativ kompetentligini an'ana, innovatsiya, material, texnologiya va mualliflik mas'uliyatining birligida rivojlantirish imkonini beradi. Portfolio yakuniy mahsulotni emas, kreativ jarayon va o'sish dinamikasini ham baholashga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiya va sun'iy intellekt o'qitish maqsadiga bo'ysundirilgan, manbasi tekshirilgan va mualliflik hissasi oshkora ko'rsatilgan taqdirdagina amaliy san'at ta'limining kreativ imkoniyatlarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-112-son Qarori, 2022-yil 2-fevral.
2. UNESCO. Framework for Culture and Arts Education. – Paris: UNESCO, 2024.
3. Guilford J.P. Creativity // American Psychologist. – 1950. – Vol. 5. – P. 444–454.
4. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. – Lexington, MA: Personnel Press, 1966.
5. Amabile T.M. Creativity in Context. – Boulder, CO: Westview Press, 1996.
6. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M.H. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
7. Muslimov N.A. va boshq. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent: Sano-standart, 2015.
8. Bulatov S.S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. – Toshkent: Mehnat, 1991.
9. Mamatov D. PROJECTS OF MAKING CLAY AND PLASTIC TOYS IN PRE-SCHOOL EDUCATION //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 9. – C. 281-285.
10. Маматов Д.К. Организация самостоятельной работы студентов первая международная научно-методическая конференция междисциплинарные исследования в науке и образовании <http://man-ua.edukit.kiev.ua/Files/downloads/%D0%9F%D0%9D-%>
11. Маматов Д.К., Собирова Ш.У Особенности организации самостоятельной работы студентов Педагогические науки. <http://wwenews.esrae.ru/pdf/2015/1/62.pdf>
12. Odilova, M. O. "IMPROVING THE PEDAGOGICAL POTENTIAL OF BIOLOGY TEACHERS USING COMPUTER PROGRAMS." *International Engineering Journal For Research & Development* 5.9 (2020): 4-4.
13. Qodirovich M. D. et al. Methods Of Developing Students' Spatial Imagination Using Computer Graphics In The Teaching Of Drawing //Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. – 2021. – T. 27. – №. 1.